

A felkelés kitörése

Nyugat-Magyarország területét a Saint-Germainben 1919. szeptember 10-én megkötött béke népszavazás nélkül Ausztriának ítélte. Moson, Sopron és Vas megyék nyugati részeinek átadása az 1920. június 4-én megkötött Trianoni békében is változatlanul szerepelt.¹ Így amikor november 13-án a nemzetgyűlés ratifikálta a békeszerződést, az akkor regnáló gróf Teleki Pál kormányának szembe kellett néznie az átadás közelgő problémájával. A kabinet tisztában volt vele, hogy nem szegülhet ellen az antant akaratának. De úgy gondolták, hogy egy Nyugat-Magyarországon élő politikus vagy katona megszervezheti az ellenállást. Ennek megindulása a kormány számára olyan helyzetet teremtene, ami által azt mondhatja az antantnak, hogy nem verheti le a felkelést, mert az emberek az érzelmeik miatt támadtak a döntés ellen, hiszen nem szeretnének Ausztriához csatlakozni. A mozgalom megindításának érdekében egy helyi érdekeltséggel bíró személyt terveztek kinevezni kormánybiztosnak, Sopron, Moson és Vas vármegyék területére. Mivel az illető nemcsak az elszakítandó területekre, hanem az egész vármegyékbe lenne kinevezve, ezáltal a kormány bizonyítja, hogy a kijelölt demarkációs vonalat nem fogadja el. A Teleki-kormány erre a pozícióra gróf Sigray Antalt találta a legalkalmasabbnak. Sigray óhaja az volt, hogy Nyugat-Magyarország katonai parancsnokává báró Lehár Antal ezredest nevezzék ki.² Teleki a januári kormányülésen félreérthetetlen utalást tett rá, hogy ha a lakosság kezdene ellenállásba, azt „hiba volna megakadályozni”.³ Sigray gróf az említett területen már 1919-ben is betöltötte a kormánybiztosi pozíciót, de a következő év elején lemondott, ennek ellenére még tovább vitte a helyi ügyeket.⁴

A terület átadása miatt gróf Ráday Gedeon belügyminiszter parancsára az első két csendőrtartalék-zászlóalj 1921. augusztus 10-én útnak indították Szombathelyre. A zászlóaljparancsnokok a szükséges utasításokat szóban kapták meg. Az irányítást Belitska Sándor honvédelmi miniszter hajtotta végre. A zászlóaljak által ellátott szolgálat átvételéről a budapesti körletparancsnokság gondoskodott.⁵

A két csendőralakulatnak rendfenntartó feladatai voltak. Sigray kormánybiztos úgy ítélte meg, hogy sok különféle emberrel nehéz rendet tartani Nyugat-Magyarországon.

¹ *Ormos Mária*: Civitas fidelissima. Szekszárd, 1999. (Továbbiakban: *Ormos* 1999.) 38.

² Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (Továbbiakban: MNL OL) K 27. 1920. november 13.

³ *Tóth Imre*: Két Anschluss között. Pécs, 2020. 56.

⁴ MNL OL K 27. 1920. január 3.

⁵ Hadtörténelmi Intézet és Múzeum Levéltára II. 1589. Szegedi Vadászzászlóalj (Továbbiakban: HL SZVZ) 122. doboz, a belügyminiszter 1787/res.1921. számú telefonrendelete a csendőrfelügyelőségnek.

Ezért csendőrséget kért a miniszterelnöktől erre a feladatra. Gróf Bethlen István pedig Prónay Pál alezredes és Ostenburg-Moravek Gyula őrnagy csapatait ajánlotta fel. Sigray gróf ezt azzal a feltétellel fogadta el, hogy a két zászlóalj közvetlenül neki lesz alárendelve.⁶ Az I. csendőrtartalék-zászlóalj élén időközben változás állt be. Ranzenberger Viktor százados vette át az egység vezetését, miután Prónayt fegyelmi okok miatt nyugállományba helyezték. Prónay Pál 1919-ben még Horthy Miklós fővezér legmegbízhatóbb emberei közé tartozott. A fővárosi bevonulás után viszont zászlóalja súlyos atrocitásokat követett el, akadályozva a konszolidáció kibontakozását. Prónay alezredes fokozatosan eltávolodott Horthytól és a kormánytól. Az 1921 tavaszán kormányra kerülő Bethlen tervbe vette Prónay nyugdíjazását. A szabad királyválasztó kormányzat azért sem bízott benne, mert az alezredes Zita királyné udvarhölgyét, Pálffy-Daum Aimeé-t vette feleségül. Ezzel a lépéssel Prónay a legitimistákhoz közeledett. Az alezredes hivatalosan 1921. szeptember 1-jén távozott a hadseregből.⁷

A kérdéses terület átadására irányuló tervezetet a honvédelmi minisztérium már 1921 tavaszára kidolgozta. Ez alapján a katonai kiűrités hét napot, a polgári szervek távozása három hetet vehetett volna igénybe.⁸ A kiűritést három lépcsőfokban kívánták végrehajtani. Ezért nyugatról keletre A, B és C jelű zónákat hoztak létre, amiket keletről az ugyanilyen jellel ellátott vonalak határoltak. Tehát a C vonal a Trianoni határt jelentette. A Nyugat-Magyarország kiűritésére vonatkozó utasításokat, a Vas vármegyei csendőrparancsnokság adta ki az alárendelt szervezeteknek augusztus 18-án, a szombathelyi körletparancsnokság és a kerületi parancsnokság rendeleteinek megfelelően. A végrehajtás tekintetében szükséges egységes szempontok alapján, a területen tartózkodó összes fegyveres erő, csendőrség, rendőrség, pénzügyőrség, vámőrség, a katonai parancsnokságoknak lettek alárendelve. Ezért minden intézkedést a katonai parancsnoksággal teljes egyetértésben hoztak meg. A kivonulás megkezdésének napját később hozták nyilvánosságra. A járások összes alosztályai biztosított menetlakulatokban, a járásparancsnokok vezetésével vonultak, felkészülve az esetleges támadásokra, vagy a helyi lakosság atrocitásaira. A visszavonulás útvonalát minden járásban pontosan meghatározták. Parancsba adták a csapatoknak, hogy az erőszakoskodást és a kíméletlenséget mindenképpen kerüljék. A lakosságtól mindenhol búcsút kellett venni, istentiszteletek tartásával és a visszatérés reményének hangsúlyozásával. Az új vámvonaltól keletre az államrendőrség és a vámőrség ismét az elöljárói parancsnoksága alá került, miután az átvonulás idejére a csendőrség felügyelete alatt álltak. A szövetségi bizottság a leendő osztrák és a magyar határ között egy semleges zónát hozott létre, valójában ez volt a C zóna, melyet nyugatról az osztrák B vonal, keletről pedig a magyar C vonal határolt.⁹

⁶ Budapest Főváros Levéltára B.XI. 7735/1928. Prónay Pál és Ranzenberger Viktor pere (Továbbiakban: BFL Prónay–Ranzenberger-per 130–131.

⁷ Rendeleti közlöny 42. szám; Politikátörténeti Intézet Levéltára VI.973. Prónay Pál naplója III. rész (Továbbiakban: PIL Prónay III.) 515.

⁸ MNL OL K 27. 1921. április 8.

⁹ HL SZVZ. 122. Magyar királyi Vas vármegyei csendőrparancsnokság 123/1921. előintézkedés Nyugat-Magyarország személyi kiűritésére.

Prónay Pál alezredes (Forrás: Wikimedia)

Komoly gondot jelentett azonban a kormánytól független irredenta csoportok törekvése, ami az átadás teljes megakadályozására irányult. A felkelés már augusztus 27-én az első ágfalvai csatával megindult. A kegyvesztett Prónay alezredes, nem hitte igazán ennek az országrésznek az elvesztését. Akkor győződött meg a reális veszélyről, amikor a Thurner Mihály polgármester vezette soproni küldöttség 1921 nyarán a budapesti Nádor laktanyában meglátogatta és arra kérte, hogy legalább városukat próbálja megmenteni az átadástól.¹⁰ Valójában báró Lehár Antal ezredes is azt sugallta neki, hogy azért nem tesz semmit a nyugati részek elszakítása ellen, mert az ügysem fog megtörténni, hiszen a propaganda a térségben erősen osztrákellenes. A bárónak végül nem lett igaza. A két tisztt, annak ellenére, hogy mindketten legitimista álláspontot képviseltek, nem volt jó viszonyban egymással, kapcsolatuk azonban a további eseményeket is meghatározta. Miután az átadás reális veszéllyé vált, az alezredes Bónis Lajos és társai segítségével felkelőket toborzott, akiket a Fürstenfeldből 1920 nyarán ellopott fegyverekkel ellátva nyugatra csempéztet. A toborzott csapatok parancsot kaptak a magyar kormány által kiűrt területre való betörésre és az oda bevonuló osztrák egységek kiverésére.¹¹

A magyar kormány igyekezett kezében tartani a nyugat-magyarországi eseményeket. Valójában finanszírozták a felkelők nagy részét. Így adandó alkalommal a pénz megvonása után könnyen leszerelhetők a megmozdulást. Bánffy úgy látta, hogy a két nyugatra

¹⁰ PIL Prónay II. 489-491.

¹¹ PIL Prónay III. 7-8.

küldött vadászszóljaj engedelmességre fog a kormánynak, de ez nem így történt és a felkelőkkel is problémák adódtak. Hiszen több felkelő csapat a kormánytól függetlenül önkéntesen alakult, és ezeket Bethlen nem tudta a fennhatósága alá vonni.¹²

Közben a Ranzenberger Viktor százados által vezetett I. csendőrtartalék-zászlóalj megkezdte az átadandó terület kiürítését és az A vonalra vonult vissza, várva az újabb parancsokat.¹³ Mivel az egység emberei sem akarták elveszíteni Nyugat-Magyarországot, ezért sokan átmentek közülük a felkelők közé. Ennek ellenére a kormány parancsait is teljesíteniük kellett, hiszen az átadást lebonyolító csendőralakulat voltak, ami a szombathelyi körletparancsnokságnak volt alárendelve.

Az előljáró parancsnokság hivatalos álláspontja szerint, az A vonal és az új vámvonal között különböző alakulatok szervezkedtek, működtek, melyeknek a tevékenysége hazafias célok elérésére irányult, de felelősségteljes vezetés híján, az általuk képviselt eszmének többet ártottak, mint amennyit használtak. Magatartásukkal valójában a kormány munkáját veszélyeztették. Ezért ezeket az alakulatokat ebben a térségben azonnal le kellett fegyverezni, tagjait pedig internálták. Az A vonal és az új vámhatár között található, a zászlóalj mögötti területen a „felelőtlen elemektől” való megtisztítás céljából az embereit Ranzenberger százados a következőképpen osztotta be. Az I. alvédő szakasz Czirfusz Ferenc főhadnagy parancsnoksága alatt 15 főből állt és a Szalónak–Bosok út kétoldalán fekvő falvakat ellenőrizte. A II. alvédő szakasz Fallböck Zoltán főhadnagy vezetésével szintén 15 emberből állt. Itt tartózkodott 2 lovas, Fáber Rudolf főhadnagy és a zászlóaljkürtös. Ez az egység Nagyszentmihály, Inczéd és Csajta környékét vigyázta.¹⁴ A III. alvédő szakasz Dietrich Walter alhadnagy irányításával Sárosszék¹⁵ és Pinkaóvár környékén tartózkodott. A parancs szerint minden felkelőt le kellett tartóztatni és Nagyszentmihályra bekísérni.¹⁶ Az előljáróság tehát éppen azt az alakulatot utasította a felkelők elfogására, ami leginkább támogatta a mozgalmat.

De a másik kiküldött zászlóalj is így cselekedett. Ostenburg őrnagy állítása szerint elindult Ágfalva felé, hogy megfékezze a felkelőket és az osztrák csendőrséggel karöltve helyreállítsa a rendet. Ott azonban már csak az inszurgenseket találta, mert az osztrákok elmenekültek. Ezután Ostenburg, Sopront és környékét csapataival biztosította. Erről az eseményről Sigray kormánybiztos, aki fontos szerepet játszott a nyugati események alakításában, szeptember 8-án Sopronban jelentést kapott Ostenburgtól, amit elküldött a kormánynak.¹⁷ Valójában ez a régió maradt a népszavazás következményeként magyar terület. A Ranzenberger által vezetett csendőrzászlóalj székhelye eredetileg Nagyszentmihály, Ostenburg pedig Sopron volt.

¹² Ormos 1999. 74.

¹³ HL SZVZ. 122. Jelentés a magyar királyi szombathelyi csendőrkörületi parancsnokságnak Kt.1040/1921.

¹⁴ Ma: Großpetersdorf, Dürnbach, Schachendorf.

¹⁵ Ma: Kotezicken, (Mischendorf része, Ausztria).

¹⁶ HL SZVZ. 122. a védőszakasz parancsnokság jelentése Kt. 163/1921.

¹⁷ Nemzetgyűlési napló 1922. január 19. 261.

A nagyhatalmak döntése szerint Nyugat-Magyarország átadása előtt két nappal a délszláv államnak ki kellett volna ürítenie a megszállt főleg Baranya megyei területeket. Azonban a térséget a szerbek a megadott időpontra nem hagyták el. A megállapodásokat nem teljesítették és az átadási jegyzőkönyv aláírását is megtagadták.¹⁸

Prónay alezredes a felkelők élén

A kormány által félreállított Prónay szeptember elején úgy döntött, hogy nyugatra megy és átveszi a felkelők felett az irányítást. Az alezredes feleségével együtt szeptember 6-án este érkezett Sopronba. Mielőtt cselekedett, először Sigray kormánybiztossal, Ostenburggal és Friedrich Istvánnal tárgyalt. Az egykori miniszterelnök, Friedrich, Ostenburghoz hasonlóan legitimista volt, ezért támogatta a király trónfoglaló akcióját. Az osztrák monarchista erőkkel jó kapcsolatot szeretett volna ápolni, mert a csehek elleni közös fellépést akarta megalapozni.

Ranzenberger úgy emlékezett, hogy a levelet, amiben Prónayt a parancsnokság átvételére kérte, szeptember 9. táján írta. Valójában ennek korábban kellett keletkeznie, hiszen az alezredes 6-án már Sopronban volt. Prónay és a fiatal tisztek pár hét múlva keletkező konfliktusában rendkívül fontos kérdés volt az alezredes érkezésének ideje, amit az ellenlábasai igyekeztek minél későbbi időpontra tolni mondván, hogy mire a parancsnok megérkezett, a felkelő hadsereg már meg volt szervezve. Így próbálták az ellenfelei Prónay érdemeit kisebbíteni. Mindenesetre Ranzenberger százados azt állította, hogy szeptember elején Taby Árpád és Molnár Endre főhadnagyok csapatai már fenn álltak.¹⁹ Molnár úgy emlékezett, hogy amikor Prónay kijött, már minden el volt rendezve.²⁰ Taby főhadnagy szintén tévesen, Prónay nyugatra jövetelét szeptember 13. utáni terminusra teszi.²¹

A Nagyszentmihályon tartózkodó I. csendőrtartalék-zászlóalj tisztjei, az odaérkező Takátsy Gyula századostól értesültek felfüggesztett parancsnokuk Sopronba érkezéséről. Ranzenberger százados és Laczkovics László főhadnagy autóba ültek és lejelentkeztek Prónaynál. A százados most már személyesen is előadhatta aggályait, amely szerint a zászlóaljban nincs fegyelem, a szakaszparancsnokok egymással torzsalkodnak. Ranzenberger kérte Prónayt, hogy vegye át a felkelő csapatok felett a parancsnokságot. Az alezredes a jelentésből leszűrte, hogy a helyettesének nyakára nőttek a fiatal tisztek. Valójában ebből a beszélgetésből az tűnik ki, hogy az átadásért felelős zászlóalj parancsnokságának átvétele, egyet jelentett a felkelő csapatok irányításával. Prónay, mielőtt végképp eldöntötte volna, hogy mit tesz, a felesége véleményét is kikérte, mert attól tartott, hogy az osztrák kommunisták, vagy a szociáldemokrata kormányzat elhurcolja majd a Graz melletti Stübingben

¹⁸ MNL OL K27. 1921. augusztus 28.

¹⁹ BFL Prónay–Ranzenberger-per 412.

²⁰ BFL Prónay–Ranzenberger-per 200.

²¹ BFL Prónay–Ranzenberger-per 411.

elő anyósát, ha a szabadcsapatokat ellenük vezeti.²² Taby, Prónayval egybehangzóan állította, hogy az alezredes a parancsnokság átvételét a felesége, valamint Ostenburg őrnagy véleményétől tette függővé.²³

Prónay a szeptember 8-án, Nagyszentmihályon kibocsátott napiparancsában hirdette ki a főparancsnokság átvételét, miután már mindenben megegyezett Sigrayékkal és tárgyalt Ranzenbergerrel, Hír Györgyvel, valamint Bónissal. A kormánybiztos ígéretet tett, ami szerint a mozgalmat titokban anyagilag támogatni fogja. A parancsnok először a szétválást szerette volna megszüntetni, ami a zászlóalj századparancsnokai, valamint a felkelő vezérek között is fenn állt. A géppuskásszázad parancsnoka, Taby Árpád főhadnagy és az egyik századparancsnok, Molnár Endre főhadnagy viszonya rendkívüli módon elmérgesedett, sőt Taby, magával Ranzenberger parancsnokkal is konfliktusba került. Prónay kihallgatása alkalmával a renitens főhadnagynak meg kellett követni Ranzenbergert, sőt az alezredes megfenyegette a fiatal tisztet, hogy amennyiben továbbra is így viselkedik, nem számít rá felkelő alvezérként, hanem visszarendeli szolgálattételre a zászlóaljhoz. Ugyancsak feszültté vált a viszony Ranzenberger, Hír, Budaházy Miklós és Héjjas Iván között is, mivel az utóbbi három felkelővezér, nem akarta elismerni parancsnokának az előbbi tisztet. Ráadásul Prónay szerint Héjjas a főparancsnoki pozícióra pályázott, de ebben a törekvésében a többiek nem támogatták.²⁴

A vezetők között zajló konfliktus mellett nehezítette a mozgalom irányítását, hogy az összeköttetés a felkelés területén nagyon nehezen működött, mert sürgöny és telefon felszerelés nem volt a parancsnokságok között. Ilyen jellegű kapcsolat az északi seregek parancsnokságaival csak Szombathelyen keresztül volt lehetséges, de ez is nagyrészt a hivatalos közegek jóindulatától függött.²⁵ Ráadásul a térségben tartózkodó antant megbízottaknak hamar feltűnt, hogy a zászlóalj tisztjei részt vesznek a felkelésben. Ezért Prónay éjjel, titokban hívta össze az embereit, hogy a további teendőket megbeszélje velük. Ezekre az összejövetelekre általában a gyepüfüzesi²⁶ Erdődy kastélyban került sor. A parancsnok utasította az embereit a titoktartásra, valamint álnevek használatára kötelezte őket,²⁷ ezáltal igyekezett kiküszöbölni, hogy az antant tisztek felfigyeljenek a felkelők között harcoló csendőrtartalék-zászlóalj katonáira. Maga a fővezér, Liszt Ferenc szülőfalujáról, egy főleg horvátok lakta településről, a Doborján nevet vette fel.²⁸ Ezek az emberek egyre lelkesebbek voltak és akár a nemzeti hadseregbeli rangjukról is lemondtak volna, hogy a felkelésben részt vehessenek. Prónay a zászlóaljból kiválogatta azokat az embereket, akiket a felkelés bal szárnyát a délszláv határig megerősítette. Székhelyét áttette Felsőőrre,

²² PIL Prónay III. 17–18.

²³ BFL Prónay–Ranzenberger-per 411.

²⁴ PIL Prónay III. 18–20.

²⁵ PIL Prónay III. 20.

²⁶ Ma: Kohfidisch.

²⁷ Taby a Róth, Molnár a Müller nevet viselte a felkelők táborában.

²⁸ PIL Prónay III. 72.: Máriássy Félix 1969-ben készült *Imposztorok* című filmjében is a Doborján Pál nevet viseli Prónay.

segédtisztnak pedig Cicatricis Miklós főhadnagyot vette maga mellé, aki a zászlóaljnál is ezt a feladatot látta el.²⁹

Az újdonsült főparancsnok, a szabadcsapatokat a 200 kilométeres határszakaszon négy hadseregre osztotta. Délen, a balszárnyon, azaz a délszláv határ szomszédságában, kezdetben Förster Lajos kunszentmiklósi fősolgábiró, tartalékos főhadnagy parancsnokolt. Ezt a csapatot Molnár Endre főhadnagy zászlóaljbeli legénységével erősítették meg. Miután Försternek betegsége miatt haza kellett utaznia, az összes térségben kóválygó gazdátlan felkelők felett Molnár főhadnagy vette át a parancsnokságot. Ez a csapat alkotta a III. hadsereget, ami a délszláv határtól Szentelekig³⁰ uralta a felkelők által megszállt területet. Prónay, aki később csalódott Molnárban, jobban örült volna, ha Förster marad a parancsnok. Ennek az egységnek a székhelye kezdetben Ókörtvélyes³¹ volt, majd mikor elfoglalták Németújvárt, itt rendezték be a főhadiszállásukat. A III. hadsereg létszáma a felkelőkkel és a beöltöztetett zászlóaljbeli legénységgel együtt, nagyjából 800 főt tett ki.

Tőlük északra helyezkedett el az I. hadsereg. A Szentelektől Gyöngyösfőig³² terjedő területnek nagy jelentősége volt, hiszen itt haladt át a Pinkafő–Felsőőr–Nagyszentmihály vasútvonal és főút, ezért ebben a csapattestben 1000 ember szolgált. Névleg Hír György vezette az I. hadsereget, de fontossága miatt a tényleges irányítást az alezredes Taby Árpád főhadnagyra bízta, aki a gépfegyveres század vezetőjeként megfelelő tüzerő felett parancsnokolt. Prónay Tabyról hasonlóan vélekedett, mint ahogy azt Molnárral kapcsolatban tette. Fiatalságuknak tudta be, hogy nem az általa elvárt módon cselekedtek. Az alezredes szerint fejükbe szállt a dicsőség és hiányzott belőlük az intelligencia, ami a helyzet és a viszonyok megítéléséhez szükségeltetett volna.

A II. hadsereget Budaházy Miklós százados vezette. Csapata 1000 főt számlált, főleg Szabolcsból és Debrecen környékéről érkező felkelőkből állt. Ez az alakulat Vágod³³–Gyöngyösfőtől a Rozália kápolnáig tartotta megszállva Burgenlandot. Ennél a törzsnél kapott beosztást Bónis páter és Szabó József százados. A II. hadsereg székhelye előbb Felsőpulya, később Lakompak volt. Prónay Budaházyról rendkívül pozitívan nyilatkozott. Kiemelte az irredenta érdekében kifejtett áldozatos tevékenységét és dicsérte katonai erényeit. Megemlítette a kirchschlagi átkaroló manővert, amellyel Budaházy csapatai megfutamították az osztrák vörös hadsereget – ahogy Prónay írta – elősegítve ezzel az I. hadsereg támadását.

A II. hadseregtől északra, az említett kápolnától Kismartonig terjedő térséget Ostenburg és Friedrich csapatai tartották megszállva. Ők csak később, Lajtabánság függetlenségének kikiáltása után vetették magukat alá Prónaynak. A felkelők főparancsnoka ezután alakította meg az V. hadsereget Kismartonban és a VI-at Nagymartonban. Az

²⁹ PIL Prónay III. 20–21.

³⁰ Ma: Stegersbach.

³¹ Ma: Eltendorf.

³² Ma: Günseck.

³³ Ma: Holzschlag.

utóbbi nagyjából 400 felkelőből állt, akik Ostenburg emberei voltak, Maderspach Viktor százados irányításával. Gebhardt Pál százados is ebben az egységben szolgált. Friedrich a Szárazvámtonig húzódó térséget uralta. Egységének vezetője Wein Dezső százados volt. Prónay megítélése alapján ez a csapat nagyjából 100 fős főleg fővárosi ifjakból álló társaságként működött és az Esterházy kastélyban ütötte fel a főhadiszállását.

Kismartontól északra Köpcsényig, tehát egészen a Dunáig a IV. hadsereg uralta a vidéket Héjjas Iván főhadnagy irányításával. Héjjas Gömbös unszolására Budapestre ment, majd az Alföldre távozott, ahol a felkeléshez való csatlakozásra bírta a zászlóaljtól az előző évben leszerelt embereket. Ezek után jelentkezett Felsőőrön Prónaynál. A főhadnagy megígérte az alezredesnek, hogy a továbbiakban mindenben számíthat rá és nem fog felülni Gömbös Gyula százados újabb intrikáinak, aki át akarta venni a felkelés irányítását. Gömbös a kormány küldöttjeként ellenőrizni, később leszerelni szeretne volna a felkelést. Prónay úgy gondolta, hogy a vezérkari tiszt a titkos társaságok akarátát hajtja végre. Az alezredes végül Huszka Imre főhadnagy vezetésével Héjjas rendelkezésére bocsátotta azt a nagyjából 50 embert, akik még Sopronban a parancsnoksága alatt voltak. Gépfegyverrel és fegyverekkel megerősítve őket, a csapatot Nezsiderbe küldte, hogy ott a főhadnagy a tisztek segítségével állítsa fel a IV. hadsereget. Ennek az alakulatnak a megerősítésére a Magyarországból érkező utánpótlásokat hozzájuk vezényelték. Ehhez a csapathoz került Förster egységétől Bachó István százados, aki vezérkari főnökként működött. Bachó ügyes húzással két vagon fegyvert szerzett a felkelőknek a mosonmagyaróvári pályaudvarról Inselt István ezredestől, aki a Gömbös által kijelölt irredenta vezér volt. Ezzel a hadsereg jelentősen megerősödött. Az ide irányított pótlások következtében a felkelés vége felé a létszámuk elérte a 800 főt.³⁴

A győri fegyverszerzést visszaemlékezésében Maderspach százados is megemlíttette a különbséggel, hogy Sopronban a Pannónia szállóban tárgyalt Héjjas Iván, Maderspach, Thurzó György főhadnagy, Urmánczy Nándor, valamint Inselt ezredes. A megbeszélés következtében jutottak Héjjas felkelői a fegyverekhez az osztrákok augusztus 23-án esedékes bevonulása előtt.³⁵ A IV. hadsereg székhelye kezdetben Pándorfalu,³⁶ a Lajtabánság kikiáltása után Nezsider lett. Prónay minden hadseregnél nagyjából 100 embert tartalékolt Felsőőrön arra az esetre, ha az osztrákok a már említett fővonalon támadnának. A Takátsy Gyula százados vezette huszárszázad is felkelőruhába bújt és Városszalónakon³⁷ szállásolta el magát. Feladatuk volt az összeköttetést fenntartani a felkelő hadseregek között, hiszen az a már említett viszonyok és a magyar kormány cenzúrája miatt más formában nehezen működött.³⁸

³⁴ PIL Prónay III. 21–27.

³⁵ *Maderspach Viktor: Élményeim a nyugat-magyarországi szabadságharcból* Budapest, 2013. 97–99.

³⁶ Ma: Parndorf (Ausztria).

³⁷ Ma: Stadtschlaining (Ausztria).

³⁸ PIL Prónay III. 21–27.

Lehár ezredes a felkelők fogságában

Báró Lehár Antal ezredes, a nyugdíjazott egykori szombathelyi körletparancsnok szeptember közepén másodmagával utazta be Burgenland déli területeit. Németújvár és Szentelek térségében beszélt a felkelőkkel és a parasztsággal is. Autóját Taby alvezér 1921. szeptember 17-én feltartóztatta és jelentette Prónaynak, hogy az utasok nem akarják igazolni magukat. Prónay felismerte Lehár ezredest, akitől jövetelének célját tudakolta. A báró azonban ennek közlésétől elzárkózott, arra hivatkozva, hogy magasabb hivatalos fórum kérésére tette meg az utat. Érkezését, egy sürgönnyel igazolta, melyen Bethlen aláírása volt. E szerint a miniszterelnök kérette Budapestre az Ischlben tartózkodó Lehárt. Prónay ezt nem tartotta kielégítőnek és a terület teljhatalmú parancsnokaként tudni akart az ezredes jövetelének tulajdonképpeni céljáról. Mivel a báró továbbra is ragaszkodott eredeti álláspontjához, ezért a felkelők vezére letartóztatta. Az ezredes a kihallgatás során sem fedte fel jövetelének valódi célját. Prónay úgy sejtette, hogy Bethlen megbízásából a már fogoly főtiszt a felkelés és az ő személye ellen dolgozik.³⁹ A két tiszt, Lehár és Prónay, egyaránt legitimistának számított, bár a király visszatérésének módozatában erőteljesen eltérő álláspontot képviseltek. Közös volt bennük, hogy ekkor már mindketten nyugállományban voltak, hiszen Lehárt ugyanúgy szeptember elsején nyugalmazták, mint Prónayt.⁴⁰

A szombathelyi csendőrkerületi parancsnokság szeptember 19-én utasította a zászlóaljot, hogy minden erővel derítsék ki, miképpen került Lehár ezredes a felkelők fogságába.⁴¹ A válasz szerint, mivel az ezredest 17-én délután az A vonal előtt fogták el, ezért az ügyet nem lehetett részletesen kivizsgálni, hiszen az incidens a már átadott A zónában történt.⁴²

A letartóztatásról hamar értesültek Lehár barátai és a kormány emberei is. A kabinet katonai megbízottja, Hegedűs Pál altábornagy sürgönnyel intézett a felkelők fővezérségéhez, ami Bethlen aláírásával volt ellátva. E szerint, ha a kormány kiküldöttjeként nyugatra érkezett Lehár tábornoknak a haja szála is meggörbül, a miniszterelnök a tettéseket orgyilkosnak fogja minősíteni és velük szemben ekképpen fog eljárni. A magyar kormánynak ekkor már tudomása volt róla, hogy a Doborján Pál álnév mögött maga Prónay áll, aki nemcsak a felkelés vezetését vette át, hanem újra az egykori zászlóalja élére került. A báró komolyan vette a helyzetét, végintézkedéseket hozott, majd pedig már nem borotválkozott és mosakodott, elkészülve arra, hogy felakasztják. Erre azonban nem került sor. Bár a parancsnok a fogoly ezredest a Jármay Andor, Lingauer Albin és Hudecz ezredes alkotta küldöttségnek sem volt hajlandó kiadni és Lingauer váltságdíját is visszautasította. Végül a Felsőőrre érkező Sigray kormánybiztos kérésének engedett. A gróf

³⁹ PIL Prónay III. 52–54.

⁴⁰ Rendeleti Közlöny 1921. augusztus 27.

⁴¹ HL SZVZ. 122. Magyar királyi szombathelyi csendőrkerületi parancsnokság 554/103/1921.

⁴² HL SZVZ. 122. Távmondat a magyar királyi szombathelyi csendőrkerületi parancsnokságnak az 554/103/1921. számra.

jelenlétében a báró becsületszavát adta az alezredesnek, hogy nem lép többet a felkelés területére és nem avatkozik bele a mozgalom menetébe. Lehár ígéretét Prónay elfogadta és nagyjából hat nap fogva tartás után szabadon engedte az ezredest, aki a kormánybiztos társaságában szabadon távozhatott.⁴³

Lehár letartóztatását az egy hónap szünet után összeült nemzetgyűlés is tárgyalta. A legitimista képviselők a kormány sajtóorgánumait támadták, miután szerintük azok nem írtak korrekt módon az ezredes nyugat-magyarországi szerepéről.⁴⁴ A királypártiak parlamenti akcióját Prónay is fontosnak tartotta, olyannyira, hogy naplójában közölte a nemzetgyűlés ide vonatkozó jegyzőkönyvét.⁴⁵ A karlisták szónoka, Rakovszky István szerint Lehár a magyar kormány kérésére utazott nyugatra, tehát a báró Prónaynak igazat mondott, de jövetelének valódi céljáról nem beszélt. Rakovszky úgy adta elő, hogy a magyar kabinet azért küldte az ezredest a felkelő zónába, mert az nagy népszerűségnek örvendett a burgenlandi németajkú lakosok körében, akiket meg kellett nyugtatni az átadással kapcsolatban és közöttük a rendet fenn kellett tartani. Ennek ellenére a sajtó az ügyet másképp tálalta, mert a Kozma Miklós irányítása alatt álló MTI nyomán, a fővárosi lapokban az a hír látott napvilágot, hogy Lehár karlista üzelmek miatt érkezett nyugatra és ezért tartóztatta le őt Prónay, a felkelők vezére. Ezért a legitimisták közül többen a Bethlen-kormány sajtófőnökeként működő Eckhardt Tibor lemondását követelték. Rakovszky úgy vélte, hogy a kormány kabinetirodája a felelős azért, hogy az általuk nyugatra küldött Lehár ezredes szerepét nem megfelelő színezetben juttatták a nagyközönség elé és ezzel nemcsak a bárót, de a legitimista mozgalmat is negatív szerepben állították be. Ugyanakkor Prónay ellen is nagy volt a házban a felháborodás, mert a karlisták Lehárban a Nemzeti Hadsereg megalapítóját látták és nem tudták elfogadni, hogy vele szemben a felkelővezér ilyen módon lépett fel.⁴⁶ Az alezredes naplójában azért tartotta fontosnak a legitimisták fellépését részletesen leírni, mert, a hadseregből való eltávolítása kapcsán, úgy vélte, hogy Eckhardt a sajtót ellene hangolta és ez nagyban hozzájárult a bukásához. Eckhardt, a kormány szolgálatában végzett tevékenységével Prónayt a legitimisták puccsista szárnya felé mozdította el, de azok Lehár elfogása miatt, már egyáltalán nem bíztak a felkelők vezérében, mint ahogy ő sem hitte el az ezredesnek, hogy nem egy karlista puccs előkészítése miatt érkezett nyugatra. A parancsnok, akinek bizonyítéka akkor erre nem volt, később úgy látta, hogy Lehár báró tervelte ki a második királylátogatást, amivel az egész nyugat-magyarországi irredenta mozgalmat tönkretette.⁴⁷

Amennyiben Prónay tudta volna, hogy egy karlista puccs következik, aligha engedte volna szabadon az ezredest. Az alezredes, valójában a báró elfogásával a karlisták szemében végképp leírta magát. Számára ezután már nem volt visszaút a legitimista táborba.

⁴³ PIL Prónay III. 54–57.

⁴⁴ Nemzetgyűlési Napló 1921. szeptember 24. 73.

⁴⁵ PIL Prónay III. 58–59.

⁴⁶ Nemzetgyűlési Napló 1921. szeptember 24. 73.

⁴⁷ PIL Prónay III. 59–60.

Báró Lehár Antal ezredes (Forrás: Wikimedia)

Ráadásul ezzel a tettel pár hét múlva rendkívül kellemetlen helyzetbe került, hiszen a viszatérő király sikere esetén, Károly egyik legfontosabb bizalmasának elfogása az életébe is kerülhetett volna. Lehár szabadon engedése után pár nappal így Prónay és társai váratlan lépésre szánták el magukat.

Lajtabánság

A Szövetségi Tábornoki Bizottság és a magyar kormány képviselői 1921. október 3-án aláírták a feltétel nélkül átadandó nyugat-magyarországi területről szóló jegyzőkönyvet, melynek következményeként, a magyar hatóságok el fogják hagyni ezt a térséget.⁴⁸

Prónay elhatározta, hogy amint a kormány a B zónát kiüríti, és az osztrákoknak átadja, első lépésként proklamálni fogja Nyugat-Magyarország függetlenségét. Ezt azért igyekezett mielőbb megtenni, mert úgy gondolta, hogy Friedrich István Kismartonban ugyanerre készül.⁴⁹ Valójában a bécsi lapok már szeptember végén írtak a Friedrich által kikiáltott önálló nyugat-magyarországi államról, amit azonban az MTI megcáfolt.⁵⁰

⁴⁸ Zsiga Tibor: Horthy ellen, a királyért Budapest, 1989. 129.

⁴⁹ PIL Prónay III. 75–76.

⁵⁰ Jövő 1921. október 1. 1.; Pesti Hírlap 1921. október 1. 1.

Az alezredes, reálisnak látva a veszélyt, bizalmas tanácskozásra hívta össze a Felsőőrön, Pinkafőn és a környéken tartózkodó, Burgenland életében fontos szerepet játszó polgárokat, akik egyetértettek abban, hogy a területet csak a függetlenné válás mentheti meg az Ausztriához csatolástól. A Prónay Pál, Bárdoss Béla szegedi főjegyző, Lévay Ferenc szegedi ügyvéd, Hír György nemzetgyűlési képviselő, Apáthy László tüzérszázados vezetésével ülésező tanács végül elhatározta Nyugat-Magyarország függetlenné válását. Bárdoss Béla javaslatára az új államalakulat a Lajtabánság nevet vette fel. A báni méltóság egyelőre betöltetlen volt, a közügyeket egy kormányzótanács intézte. A hatalom a felkelők fővezérének, azaz Prónaynak a kezében maradt. A további tanácskozásokon elhatározták, hogy a függetlenségi proklamációt magyarul, németül és horvátul is közzé teszik. Prónay, az új államalakulat vezetését egy kormányzótanács irányításával képzelte el, ami a proklamáció után az adminisztrációt, a kül- és belpolitikát intézni fogja. Végül a fővezér a kormányzótanácsot, a felkelés vezetőiből állította össze.⁵¹ A kormányzótanács álláspontja, az anyaországgal való jó viszony és egymás mellett élés volt.⁵²

A kormányzótanács végleges megalakításáig, az ügyvitel érdekében Apáthy László százados lett az elnök, aki ideiglenesen vallásügyi előadóként is szerepelt. A belügyekért Bárdoss Béla százados, a gazdasági ügyekért Hír György képviselő volt a felelős. A postaügyek igazgatója Szendey László lett, a honvédelmet a fővezér irányította. A külügyi és az igazságügyi előadó feladatát Lévay Ferenc tartalékos hadnagy látta el. Később Lévaynak, az előbbi pozíciót át kellett volna adni Hajós Jenőnek. Ugyanis Prónay, a bankgassei pénzrablás hőisének szánta a külügyi előadó pozícióját.⁵³

A bánság kikiáltásának célja a felkelés zavartalan folytatása volt, melytől a résztvevők az egész általuk uralt terület Ausztriához csatolásának megakadályozását remélték. Mikor október 3-án délután, a kormány utasítására a magyar egységek elhagyták az átadandó területet és a Trianonban meghatározott C vonalon foglalták el a helyüket, az I. csendőrtartalék-zászlóalj Nagyszentmihályból Toronyba vonult vissza.⁵⁴ A felkelőkkel együttműködő Ranzenberger százados október 12-én kérte Hegedűs altábornagyot, hogy a zászlóalj Budapesten tartózkodó két százada közül az egyiket vezényelje Toronyba. Kérését azzal indokolta, hogy a vonalszolgálat rendkívül megterhelő az egység számára, akiknek ezért a továbbképzése és fegyelmezése szinte lehetetlen. A vezénylés által, alkalom adódna egyes alakulatok felváltására, az alosztályokat pedig mentesíteni tudnák a szolgálat alól.⁵⁵ Az altábornagy két nappal később érkezett válasza szerint, a zászlóalj Budapesten tartózkodó egyik századának bevonultatását Toronyba a fő egységhez nem tartja szükségesnek, mert a nemrég megindult velencei tárgyalások következtében, a csendőrtartalék-zászlóaljak előreláthatólag rövid időn belül visszakerülnek az eredeti

⁵¹ PIL Prónay III. 75–78.

⁵² PIL Prónay III. 84–85.

⁵³ PIL Prónay III. 90–91.

⁵⁴ PIL Prónay III. 84.

⁵⁵ HL SZVZ. 122. Kt.514. Jelentés Nyugat-Magyarország összes közbiztonsági szerveinek parancsnokságának. Kt.1186/1921.

állomáshelyükre.⁵⁶ A kormány nagyon jól tudta, hogy a zászlóalj emberei közül többen csatlakoztak a felkelőkhöz. Mivel Bethlenék sikert reméltek az ülésező velencei konferenciától, ezért továbbra is a felkelés leszerelésén munkálkodtak. Ezért nem állt érdekükben újabb embereket a nyugaton tartózkodó zászlóaljhoz küldeni.

Velence

Október elejére a magyar kormány várakozó álláspontja meghozta a várt sikert, hiszen a párizsi Nagykövetek Tanácsa úgy határozott, hogy Velencében egy konferencia fog dönteni a vitás terület sorsa felől. Ugyanis a Bethlen-kabinet meggyőzte a győztes hatalmak képviselőit, hogy csak akkor képesek eltávolítani a térségből a felkelőket, ha valamilyen engedményt kapnak. Magyarország valójában Sopront és környékét szerette volna megtartani. Végül október 6-án döntött el, hogy a kérdést olasz közvetítéssel tárgyalni fogják.⁵⁷ A velencei konferenciára magyar részről gróf Bethlen István miniszterelnök és gróf Bánffy Miklós külügyminiszter is meghívást kapott. Az osztrák kormány népszavazást szeretett volna Sopron és környékére vonatkozóan, a magyar kabinet viszont népszavazás nélkül akarta megkapni ezt a területet. Viták a két állam között a határkiigazítás kérdésében voltak, mert az osztrákok minden módosítástól elzárkóztak. A magyar kormány a tisztviselők és az amnesztia kérdését is rendezni szerette volna. Utóbbihoz az osztrákok hajlandók voltak hozzájárulni.⁵⁸ A helyzetet bonyolította, hogy amikor a magyar hatóság kivonult a még át nem adott területről, az A zónából oda is bevonultak a felkelők, akik nem fogadták el a kormány intézkedéseit és ráadásul már egy önálló állam polgárainak tekintették magukat. Az ellentét elsősorban abban állt, hogy amíg a budapesti kabinet Sopront és környékét szerette volna megmenteni, addig Lajtabánság kormányzótanácsa egész Nyugat-Magyarország területét akarta volna megtartani, az anyaállam számára. Ezért nem törődtek a velencei konferenciával annak ellenére, hogy törekvésük megvalósítására az antant akaratával szemben sok esélyük nem volt.

A velencei konferencia október 11-én nyílt meg. A kétnapos tanácskozást az olasz külügyminiszter, Della Torretta márki vezette.⁵⁹ Végül megszületett a megegyezés a két küldöttség között, ami szerint a magyar delegáció elfogadta a népszavazást a soproni kérdésben, cserében pedig vállalta a felkelők eltávolítását és a térség többi részének átadását. A magyar fél azt szerette volna, ha Ostenburg zászlóalja Sopronban marad,⁶⁰ és a népszavazás 8 nap alatt véget ér. Az Ostenburg-zászlóaljhoz való ragaszkodás hibás döntésnek bizonyult Bethlenék részéről, de ők ekkor még nem tudtak a közelgő újabb királypucsról,

⁵⁶ HL SZVZ. 122. Kt. 515. Nyugat-Magyarország összes közbiztonsági szerveinek parancsnoksága. Kt.1160/1921.

⁵⁷ Ormos 1999. 98–99.

⁵⁸ MNL OL 27. 1921. október 7.

⁵⁹ Ormos 1999. 102–103.

⁶⁰ Ormos Mária: Magyarország a két világháború korában 1914–1945. Debrecen 1998. 96.; MNL OL 27. 1921. október 16.

és megbíztak az őrnagyban. A tárgyaláson a tisztviselők kérdésében is döntés született, miután az osztrákok megígérték, hogy tömeges elbocsátást nem hajtanak végre, valamint a határkiigazító bizottság döntését is véglegesnek fogadták el. A magyar kormány viszont ígéretet tett, hogy ha másképp nem megy, erőszakkal veri ki a felkelőket Nyugat-Magyarországról.⁶¹ A népszavazást decemberre írták ki, a magyar kormánynak azonban nemcsak az eltávolítandó szabadcsapatokkal gyűlt meg a baja az elkövetkező hetekben. A kabinet, a leszerelés érdekében továbbra is azon munkálkodott, hogy megakadályozza a felkelők Nyugat-Magyarországra utazását, valamint ruhák és muníció nyugatra juttatását. Gróf Ráday Gedeon belügyminiszter szerint, vármegyei tisztviselők és tanítók is harcoltak a felkelők között, ezért számukra ultimátumot intézett, amennyiben nem hagyják el 24 órán belül az átadandó régiót, elvesztik az állásukat.⁶²

Október első napjaiban, Lajtabánság függetlenségének proklamálása után, a fővezér, Sigray útján sürgette Ostenburgot, a Kismarton és Nagymarton között fekvő terület ellenőrzésének átadására. Prónay úgy vélte, hogy Maderspach felkelőinek alá kell vetniük magukat a fővezérségnek, mert nem létezhet egy pár kilométeres szakaszon állam az államban. A kérdés megoldását az alezredes azért is sürgette, mert Nádossy Imre rendőrfőkapitány parancsára lefoglalták azokat a felkelőket, akiket az V. hadsereg megerősítésére szánt. Sigray értesítése szerint a kérdéses területet Ostenburg át fogja adni, de egy megbeszélést kért Prónaytól Sopronban. Ez viszont csak Budapestről való visszaérkezése után történhet meg. Időközben ugyanis Sigrayt, Ostenburgot és Ranzenbergert a fővárosba rendelték.⁶³

Lajtabánság megalakulása után, a fővezér áttette székhelyét Nagyszentmihályra. Innen indult el autóval az északi hadsereghez, hogy Héjjással és Bachóval megbeszélést folytasson Kismarton elfoglalására vonatkozóan. Útközben megállt Felsőpulyán, ahol Budaházyval is megbeszélte a fontosabb tennivalókat, majd Sopronon keresztül, Pándorfaluba utazott. Miután a Friedrich csoporthoz tartozó Bogyá János és társai, pár nappal korábban Felsőőrön bejelentették a fővezérnek, hogy készek alárendelni magukat a főparancsnokságnak, ezután döntött Prónay a Friedrich vezette kismartoni felkelők megerősítéséről. Ezért határozott a Héjjas által irányított IV. hadsereg balszárnyának meghosszabbításáról.⁶⁴ Az egyetlen kormány által el nem ismert államalakulat működését október végén egy váratlan esemény zavarta meg: a király második visszatérése.

⁶¹ MNL OL 27. 1921. október 16.

⁶² MNL OL 27. 1921. október 7.

⁶³ PIL Prónay III. 105–106.

⁶⁴ PIL Prónay III. 106–107.